

Transoceaniczne spojrzenie na pamięć i politykę. Sprawozdanie z konferencji *Addressing the Past — Shaping the Future: Memory Politics in Europe and Canada* (Uniwersytet Victorii, Kanada, 21-23 września 2022 r.)

Czy wyzwania stawiane przez problemy pamięci współczesnym społeczeństwom, żyjącym po dwóch stronach Atlantyku, są do siebie zbliżone? Czy relacje między pamięcią a polityką przybierają podobne formy, a wymiana doświadczeń może pomóc w przezwyciężeniu kryzysów społecznych powodowanych napięciem między tymi sferami? Na te pytania starali się odpowiedzieć uczestnicy konferencji *Addressing the Past — Shaping the Future: Memory Politics in Europe and Canada*, która odbyła się w dniach 21–23 września 2022 r. w Victorii, stolicy kanadyjskiego stanu Kolumbia Brytyjska. Organizatorem wydarzenia było Centrum Studiów Globalnych na Uniwersytecie Victorii (Center for Global Studies, University of Victoria). Konferencja została przeprowadzona w ramach projektu Jean Monnet Network *European Memory Politics: Populism, Nationalism, and the Challenges to a European Memory Culture* realizowanego w latach 2019–2023 przez partnerów z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Eötvös Loránda w Budapeszcie, Uniwersytetu w Strasbourgu oraz Uniwersytetu w Victorii. Wydarzenie zgromadziło prawie trzydziestu badaczy — głównie historyków, politologów i socjologów — z dwudziestu jeden uczelni z Unii Europejskiej, Wielkiej Brytanii, Kanady oraz USA (w tym znanych uczelni, takich jak Uniwersytet Harvarda, Uniwersytet w Strasbourgu, Cambridge). Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu reprezentowali prof. Beata Halicka oraz dr Piotr Oleksy z Wydziału Historii, którzy są członkami zespołu Jean Monnet Network.

Dyskusja otwierająca konferencję została poświęcona pamięci o zbrodniach popełnionych przez władze Kanady na Pierwszych Narodach, tak bowiem w tamtejszym życiu publicznym określa się rdzennych mieszkańców terenów Ameryki Północnej. W ostatnich latach jest to jeden z tematów, które w największym stopniu poruszają kanadyjską opinię publiczną. W dyskusji zatytułowanej „Konfrontacja z dziedzictwem kolonializmu i systemu szkół rezydencjalnych w Kanadzie: trudna droga do pojednania” (*Confronting Canada's Legacy of Colonialism and the Residential School System: The Troubled Path towards Reconciliation*) udział wzięli Joyce Green (University of Regina), David B. MacDonald (Guelph University), Ry Moran (University of Victoria), Adele Perry (University of Manitoba) oraz Matt James (University of Victoria) w roli moderatora.

Co ważne, wydarzenie to odbyło się w Domu Pierwszych Narodów znajdującym się na terenie kampusu uniwersyteckiego. Obiekt ten został pomyślany jako miejsce spotkań i uroczystości dla zamieszkujących Victorię i jej okolicę przedstawicieli ludności rdzennej. Mimo że znajduje się on na terenie uniwersyteckim, to akademicy są w nim postrzegani jako goście. Przyjął się obyczaj, że w takiej sytuacji zgromadzonych witają przedstawiciele starszyny rodowej, którzy nie tylko występują tu w roli gospodarzy, lecz również dzielą się własnymi doświadczeniami (wszystkie wydarzenia organizowane przez Uniwersytet w Victorii rozpoczynają się od wspomnienia narodów, na których ziemi znajduje się kampus oraz uznania (*acknowledge*) ich prawa do niej). W tym szczególnym momencie, jakim była dyskusja o pojednaniu, odbywająca się właśnie w Domu Pierwszych Narodów, zgromadzonych przywitali przedstawiciele starszyny ludu Tsawout — Kathleen Horne oraz Doug LaFortune. Kathleen Horne określiła siebie jako Ocalałą. Oznacza to, że uczęszczała do szkoły rezydencjalnej — instytucje te są obecnie uznawane za element systemowej opresji i przymusowego wynaradawiania rdzennej ludności (używa się tu określenie „kulturowy Holocaust”). Były to również miejsca, w których wobec uczniów stosowano przemoc fizyczną i seksualną. Krótkie, choć treściwe wprowadzenie, którego dokonali przedstawiciele starszyny, nadało dyskusji wyrazisty kontekst.

Paneliści podkreślili, że wraz z odkryciem nieoznakowanych grobów w byłych szkołach rezydencjalnych potrzeba właściwej reakcji na to dziedzictwo nabrała pilnego charakteru, co doprowadziło do ożywionej debaty na temat skutecznej i uzasadnionej drogi do pojednania. Przedstawiono szereg dobrych praktyk w tym zakresie, w tym inicjatyw oddolnych, realizowanych przez społeczność akademicką oraz społeczeństwo obywatelskie. Zaznaczono przy tym, że Pierwsze Narody nadal podnoszą uzasadnione pretensje do władz państwa oraz poszczególnych stanów, twierdząc, że za działaniami symbolicznymi i widocznymi gestami nie idą działania dające realną szansę na poprawę ich sytuacji społecznej. W efekcie — jak podnoszono w czasie dyskusji — powstaje wrażenie, że zmiany w sferze symbolicznej są skuteczną zasłoną dla braku aktywności w sferze socjalnej i politycznej.

Kolejny panel zatytułowano „Praktyki i dziedzictwo zarządzania przeszłością w Niemczech: osiągnięcia i wyzwania” (*The Practices and Legacy of 'Mastering the Past' in Germany: Accomplishments and Challenges*). Do udziału w nim zaproszono Markusa Hallenslebena (University of British Columbia), Helge Heidemeyera (Stiftung Gedenkstätte Berlin-Hohenschönhausen) oraz Jenny Wüstenberg (Nottingham Trent University). Moderatorem był Jordan Stanger-Ross (University of Victoria). Dyskutanci zaprezentowali własną refleksję na temat tego, jak niemieckie władze i społeczeństwo odniosły się do Holokaustu i dziedzictwa Trzeciej Rzeszy. Próbowano również odpowiedzieć na pytania, co niemiecki kontekst może nam powiedzieć o właściwym sposobie upamiętniania minionej niesprawiedliwości? Intelektualnym tłem dla tej dyskusji był raport autorstwa Oliviera Schmidtkiego oraz Matta Jamesa, próbujący zestawić ze sobą niemiecką politykę pamięci o Holokauście z kanadyjskimi wysiłkami na rzecz pojednania z Pierwszymi Narodami¹. W szerszej dyskusji

¹ O. Schmidtke, M. James, *The Legacy of Canada's Residential School System. Addressing Past Injustices from a Canadian-German Perspective*, Konrad-Adenauer-Stiftung, www.kas.de/

z pozostałymi uczestnikami konferencji stwierdzono, że stawianie Niemców za jednoznaczny wzór w kwestii polityki pamięci jest kontrowersyjne — zwłaszcza z perspektywy społeczeństw Europy Środkowo-Wschodniej.

Kolejne dwa panele dotyczyły najważniejszych problemów dla projektu Jean Monnet Network. Dyskusja „Ponowne wynalezienie narodu i wspólnoty politycznej: polityka pamięci w Europie Środkowo-Wschodniej” (*Reinventing the Nation and Political Community: Memory Politics in Central Eastern European Societies*) była poświęcona zwrotowi w stronę tradycji, konserwatyzmu oraz nacjonalizmu w polityce państw regionu. W panelu moderowanym przez oraz Helge Thorson (University of Victoria) udział wzięli Ildikó Barna (Eötvös Loránd University - Budapeszt), Dovile Budryte (Georgia Gwinnett College), Beata Halicka (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), oraz Peter Verovsek (Groningen University). Ildiko Barna przybliżyła socjologiczną analizę dyskursu pamięci uprawianego przez węgierski obóz rządzący oraz związane z nim media. Dovile Budryte opisała, w jaki sposób Litwa mierzy się z dziedzictwem pamięci o niemieckiej i radzieckiej okupacji, natomiast Beata Halicka poddała analizie politykę pamięci realizowaną przez obecny rząd polski oraz przedstawiła relacje Polski z Niemcami w kontekście pamięci o drugiej wojnie światowej. Na zakończenie Peter Verovsek wskazał na historyczne i pamięciowe źródła różnic między Europą Wschodnią i Zachodnią w postrzeganiu demokracji i tożsamości narodowej (oraz relacji między tymi pojęciami).

Natomiast w panelu zatytułowanym „Wyłaniająca się europejska kultura pamięci? Europa między pamięcią transnarodową a rozwiązywaniem problemu spuścizny kolonialnej” (*An emerging European Memory Culture? Europe between transnational memory and addressing its colonial legacy*) podjęto dyskusję o wyzwaniach dotyczących pamięci, które najsilniej wybrzmiewają w społeczeństwach „starej Unii”. Moderatorem dyskusji była Beata Halicka, a udział w niej wzięli Carles Fernandez Torne (Ramon Llull University), Peo Hansen (Linköping University) oraz Birte Wassenberg (University of Strasbourg). Dla uczestników z Kanady i USA dużym zaskoczeniem było, że właśnie ta dyskusja charakteryzowała się najwyższą temperaturą sporu. Carles Fernandez Torne oraz Peo Hansen odnieśli się krytycznie do postawy elit i władz Unii Europejskiej wobec dziedzictwa kolonialnego Europy, zarzucając, że EU została zbudowana na micie współpracy w imię pokoju, który przysłonił kwestię kolonialnego wyzysku. Natomiast Wassenberg argumentowała, że każda wspólnota polityczna potrzebuje mitu, co nie oznacza, że UE odrzuca kwestię odpowiedzialności państw członkowskich za kolonializm.

Ostatnia dyskusja — „Polityka pamięci a wojna w Ukrainie” (*The Politics of Memory and the War in Ukraine*) — wzbudziła bardzo duże zainteresowanie publiczności. Jej moderatorem był Olivier Schmidtke, dyrektor Centrum Studiów Globalnych na Uniwersytecie Victorii oraz lider Jean Monnet Network, zaś prelegentami Alina Cherviatsova (Ghent University), Piotr Oleksy (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), George Soroka (Harvard University) oraz Serhy Yekelchuk (University

of Victoria). Alina Cherviatsova przeanalizowała główne wątki Putinowskiej narracji historycznej wobec Ukrainy oraz rosyjskie sposoby prowadzenia wojny informacyjnej w sferze historycznej. George Soroka wskazał natomiast, w jak różnorodny sposób do przeszłości odwołuje się w swych wystąpieniach — zwłaszcza kierowanych do zagranicznego audytorium — prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski. Natomiast Piotr Oleksy argumentował, że kult Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, promowany w Rosji w ostatnich dekadach, służył przygotowaniu społeczeństwa na kolejny wielki konflikt, w którym realnym przeciwnikiem jest Zachód. Serhy Yekelchuk, przedstawił natomiast historię ukraińskiego państwa i narodu, dekonstruując jednocześnie fałszywe mity rosyjskie na temat przeszłości Rosji i Ukrainy. Dyskusja z publicznością dotyczyła również aktualnej polityki oraz postaw społeczeństw zachodnich wobec rosyjskiej inwazji na Ukrainę.

Widocznym i trwałym efektem konferencji są rozmowy z jej uczestnikami, zrealizowane przez Beate Schmidtke. Uczestnicy konferencji zostali poproszeni o podzielenie się refleksją na temat relacji między pamięcią a demokracją oraz dynamiką współczesnych polityk pamięci w Europie, Kanadzie i USA. Zestaw dziewiętnastu wypowiedzi trwających od kilku do kilkunastu minut jest dostępny na kanale YouTube „EUCAnet” prowadzonym przez Centrum Studiów Globalnych². Filmy te mogą być zarówno inspiracją, jak i cennym materiałem dydaktycznym.

Piotr Oleksy

Edward Wspaniały — dobry władca PRL? Recenzja filmu „Gierek” w reżyserii Michała Węgrzyna

W ostatnich latach na ekranach kin i telewizorów zobaczyć można każdego roku kilka filmów, których fabuła osadzona jest w realiach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Są to obrazy, które Polskę Ludową traktują z różnych stron. Znajdziemy filmy przedstawiające codzienność, ukazujące w krzywym zwierciadle życie w latach osiemdziesiątych („Zupa nic”, reż. Kinga Dębska 2021), problemy społeczne i działania aparatu bezpieczeństwa chociażby w kwestii walki z homoseksualizmem („Hiacynt”, reż. Piotr Domalewski, 2021), a także życie gwiazd tamtych lat — np. Kaliny Jędrusik („Bo we mnie jest seks”, reż. Katarzyna Klimkiewicz, 2021).

W 2022 r. na kinowych ekranach pojawił się film, na który część społeczeństwa czekała z dużą niecierpliwością. Jedni byli ciekawi, jak aktorzy poradzą sobie z odтворzeniem historycznych postaci, inni przez pryzmat filmu chcieli powrócić do lat młodości, a jeszcze innych interesowało, w jakim świetle przedstawiony zostanie I sekretarz Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej dekady lat siedemdziesiątych. Mowa oczywiście o Edwardzie Gierku i filmie „Gierek” w reżyserii Michała Węgrzyna.

² *Expert Voices on Memory Politics*, YouTube, www.youtube.com/playlist?list=PL8ADW6xXt9VUvpErhcZp1CtdayZDIkk8S (dostęp: 24.03.2023).